

Delo, 08.09.2008

Matjaž Nahtigal, Gostujoče pero

Hitro iztekanje ameriške prevlade

Obdobje od padca berlinskega zidu do izteka mandata sedanje ameriške administracije velja za čas velike prevlade ZDA na gospodarskem, diplomatskem, vojaškem in drugih področjih. Ameriški vzpon po drugi svetovni vojni je posledica preišljenega in strateškega delovanja vseh administracij ter celotnega spektra poslovnih, finančnih in drugih elit. Še vsaka povojna administracija je poskušala na razne načine iz ozadja vleči niti v mednarodnih organizacijah.

A kakor vse kaže, se hitro bliža konec ameriške prevlade, ki ga je še v začetku tega stoletja malokdo pričakoval. Zgodovinar Paul Kennedy je sicer napovedal, da se noben imperij ne more obdržati, saj nujno pride to točke, ko je njegova izpostavljenost prevelika in preveč obremenjujoča. Vendar so njegove poglede ostro kritizirali. V zadnjem času je prevladoval akademski nauk, da svet potrebuje hegemon in da je zgodovinska sreča, da ima opraviti z dobronamernim, benevolentnim hegemonom. Po drugi strani manjši, naprednejši del akademikov ponuja alternativno vizijo: še veliko boljši kakor kakršna koli hegemonija je svet brez hegemonije. Cena, ki jo Američani plačujejo za prevlado na svetu, postaja čedalje višja in čedalje nevdržnejša.

Napake in aroganca

Po vrsti velikih napak in arogance odhajajoče administracije – na diplomatskem, vojaškem in finančnem področju – ZDA ne morejo obnoviti statusa v mednarodnih odnosih, kakršnega so uživale še deset let prej. Po Abu Graibu, Guantanamo, skrivnih zaporih in drugih dejanjih vojne napak («war of error», kakor se je slikovito izrazil Peter Bergen) je težko reči, kateri trenutek je bil prelomen. Morda zavajajoči nastop Colina Powella v varnostnem svetu Združenih narodov o neposredni in preteči nevarnosti, ki da prihaja iz Iraka. Marsikateri diplomat po svetu si je ob tem dejal, da sicer trenutna ameriška administracija pod vplivom neokonservativnih krogov ni pretirano verodostojna, toda Powell je vendarle moder in verodostojen človek. A se je močno zmotil. Prav je imel veteran prve ameriške iraške vojne in nato dolgoletni inšpektor OZN za iskanje orožja za množično uničevanje v Iraku Scott Ritter, ki je nekaj mesecev pred Powellom na nekem predavanju na MIT zagotovil, da v Iraku zagotovo ni orožja za množično uničevanje. Tudi zelo pomembno Blixovo poročilo je bilo potisnjeno ob rob.

Dvojec Bush-Cheney je poleg prezira do mednarodnih institucij in konvencij, poloma v Iraku in Afganistanu, destabilizacije mnogih regij na svetu tudi poskušal Rusijo kar najbolj odrezati od transportnih energetske poti. V njeno soseščino je pripeljal Nato, izziva jo s ščitom in spodbuja, financira in vojaško sodeluje z njenimi sosdami, še posebno z Gruzijo.

Posledice takšnega odnosa smo lahko opazovali v preteklih dneh. Odgovor Moskve ni neproblematičen, vendar tudi ni nepričakovan. Rusija bi si verjetno laže pridobila večje mednarodno spoštovanje, če bi zmoгла vsestranski in uravnoteženi razvoj, temelječ na večji decentralizaciji, če bi znala zmanjšati velikanske regionalne in socialne razlike, če bi hitreje razvijala svoje znanstvene, tehnološke in raziskovalne zmožnosti, če bi spet vzpostavila zdravstveni sistem ter močno povečala vlaganja v infrastrukturo.

Ščit – znanstvena prevara?

Seveda je jasno, da se Rusija nikoli ne bo odrekla svojim varnostnim interesom v regiji, ki so enako legitimni kakor ameriški ali evropski. Ne gre prezreti opozoril Gorbačova, da so ruske sile vstopile v južnoosetijsko glavno mesto Chinvali, ko je bil ta že v ruševinah. Kakor je še poudaril Gorbačov, je rusko vodstvo tako trdno, da ne potrebuje nikakršne vojne in da je bilo potisnjeno v konflikt zaradi nepremišljenosti gruzijskega voditelja ob mednarodni podpori. Iz tega po njegovem prepričanju izhaja tudi pristransko poročanje v prvih dneh spopadov. Naposled je izrazil prepričanje, da zapletenih konfliktov na Kavkazu ni mogoče reševati s silo in da je treba podpisati sporazum o prepovedi uporabe sile, kar je gruzijski predsednik v preteklosti zavračal. Preprosto povedano, subtilnejša analiza, ki jo je zaznala le peščica zahodnih komentatorjev in analitikov, kaže, da je spor v Gruziji predvsem zgodba o ameriški ekspanziji in ne ruski agresiji. Mnogi nadaljnji konflikti v regiji in tudi širše, ki postajajo čedalje predvidljivejši, utegnejo izhajati iz tega.

Glede ščita je treba poleg vrste nepojasnjenih vprašanj spomniti na ugotovitve večkrat nagrajenega znanstvenika z MIT in nekdanjega svetovalca Pentagona Theodora Postola, da je to znanstvena prevara. Poskusi so bili namreč izvedeni v idealnih laboratorijskih razmerah, daleč od realnih. Po njegovih navedbah so v Lincolnovih laboratorijih MIT namerno prikrili, da sistem ni zmožen zaznati razlike med raketnimi izstrelki in preprostimi vabami.

Postol še meni, da če že kje, bi bilo s tehnološkega vidika veliko smiselneje in učinkoviteje imeti radar v Azerbajdžanu (kar je bil Putinov predlog, a zavrnjen) ali Turčiji in ne na Češkem, kar sicer ne reši temeljnih znanstvenih problemov ščita. To je torej še en projekt, ki nima znanstvene verifikacije, kar pa zdajšnje administracije ne ovira pri njenih načrtih. Morda si vendarle prizadeva svojemu nasledniku zapustiti kar največ problemov; mednje sodi tudi stopnjevanje groženj Iranu po že znanih vzorcih. Malo več optimizma zbuja le dejstvo, da so ameriški demokrati precej manj navdušeni nad ščitom kot zdaj vladajoči republikanci.

Wilsonov idealizem in Bismarckovo usklajevanje

Kakšen bi torej moral biti organiziran odgovor mednarodne skupnosti na nastale probleme, ki izhajajo iz ameriške hegemonije? Potreben je aktiven pristop v smeri oblikovanja okrepljenega globalnega multilateralizma. Eno od možnosti je predlagal harvardski profesor Unger, minister za razvoj v brazilski vladi: nekakšno kombinacijo Wilsonovih idealističnih načel in Bismarckovega pragmatičnega usklajevanja različnih mednarodnih akterjev, kot so EU, Rusija, Indija, Kitajska, Brazilija in liberalna internacionalistična struja v ZDA. Te sile bi ZDA sicer priznavale pravico do varnostnih interesov in vzpona na svetu, toda ne kot naravno pravico, temveč kot časovno omejeno dejstvo.

V temelju teh odnosov bi bilo načelo soglasja. Veljala bi prepoved enostranskih dejanj. Če bi ZDA kljub temu ravnale enostransko, bi za to plačale ceno – tesnejše in bolj prepleteno sodelovanje manjših sil. Prav povezovanje manjših sil proti njej je ena največjih bojzani vsake povojne ameriške administracije. Tako predlagana svetovna varnostna ureditev bi imela vgrajen avtomatični stabilizator, ki bi preprečeval enostranska dejanja. Nekoliko paradokсно bi šele takšna varnostna ureditev v središče mednarodnih odnosov spet pripeljala OZN. Wilsonov idealizem izpostavlja vlogo človekovih pravic in samoodločbe narodov, Bismarckova doktrina nasprotuje ustvarjanju prevlade, še zlasti ne z uporabo sile, in zagovarja več centrov moči na podlagi razumevanja med narodi ter odnosa med močjo in

mednarodnim pravom. Seveda pa si je mogoče zamisliti še druge alternativne oblike okrepljenega globalnega multilateralizma.

Čeprav sama ne more doseči sprememb, se na svetu ne more nič spremeniti brez močne Evropske unije. Sedanja EU je preveč plašna do ZDA. Tudi lizbonska pogodba ni dovolj močan dokument, ki bi dal normativno podlago za različen in celovit razvoj članic Unije in za njeno močnejšo vlogo v svetu. Omenjena pogodba le malo izboljšuje dosedanji način usklajevanja, ne krepi pa zadostno razvojne komponente navznoter in vloge EU v svetu. Šele emancipirana evropska zunanja politika bi ji dala večjo težo in pomen v svetu. Sposobna krepitve raznolikosti navznoter lahko EU nastopa tudi kot drugačen akter alternativne oblike globalnega multilateralizma. Krepitev različnosti navznoter gre z roko v roki z okrepljeno vlogo Unije v svetu. Če je bil ustavni razvoj v njej doslej del problema, lahko še vedno postane del rešitve.

Sloveniji naj bo vzor norveška diplomacija

Kakšna bi bila vloga manjših diplomacij, kakršna je slovenska, v takšnem okrepljenem globalnem multilateralizmu? Za vzor bi si lahko vzeli vrhunsko norveško diplomacijo, ki je najboljša kombinacija mednarodne principielnosti, visoke profesionalnosti in praktične učinkovitosti, večinoma daleč od mednarodnega blišča. Dolgoletno sistematično delo v raznih regijah in krajih sveta, dolgo spremljanje razvoja v teh krajih omogoča reševanje mnogih problemov. Obsežna razvojna pomoč in njena učinkovita uporaba dajeta norveški diplomaciji poseben položaj v svetu, ki daleč presega dejansko velikost države. Sodelovanje v mednarodnih organizacijah in dvostranskih razmerjih je v njihovem primeru še posebej uspešno. Naftno bogastvo omogoča pošiljanje velikega dela mlade populacije po svetu, da pomaga pri razvijanju podjetništva in socialnih dejavnosti, domov pa se vrača obogatena z izkušnjami iz različnih držav, s katerimi lahko naprej sooblikujejo in razvijajo svojo državo in gospodarstvo.

Hitro iztekanje ameriške prevlade bo torej zahtevalo premišljen odgovor mednarodne skupnosti in seveda progresivnih krogov v ZDA, ki razumejo nevzdržnost nakopičenih globalnih neravnotežij. Evropski voditelji so v ustavnem trenutku, v katerem živimo v Evropski uniji, na veliki preizkušnji.